

The Relationship between the Qur'an and Sunnah in the Context of Basic Worship Zübeyir Karataş*

Abstract

As it is known, the first source of Islam is undoubtedly the Qur'an. It is followed by the sunnah in terms of importance and order. The relationship between these two sources is stated in different terms of the Qur'an itself. However, despite this, the nature and scope of this relationship was discussed by some circles in different periods of history (especially in the modern period), and this relationship was completely rejected by some. In fact, the Qur'an clearly states that its first addressee and at the same time its first announciator and explainer was the Hz. Prophet. This, clearly reveals the relationship between them. Because while the Messenger of Allah was teaching the descended verses to his Companions, he was also explaining the rules and wisdoms contained in these verses. Therefore, to deal with these two sources independently and separately; First of all, it is seen that it is incompatible with the spirit and wisdom of the Qur'an. In this article, we discussed the Quran-Sunnah relationship in the context of Islamic principles that every Muslim encounters with some every day and with others at certain times of the year. While doing this, we tried to reach a conclusion by presenting these principles to the Qur'an and then to the Sunnah.

Keywords: Qur'an, Sunnah, Prayer, Zakat, Hajj, Fasting.

Temel İbadetler Bağlamında Kur'ân-Sünnet İlişkisi Zübeyir Karataş

Öz

Malum olduğu üzere İslâm'ın ilk kaynağı, şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'dir. Onu, önem ve sıralama bakımından sünnet izlemektedir. Bu iki kaynağın birbiriyle ilişkisi, bizzat Kur'ân'ın farklı âyetlerinde belirtilmiştir. Ancak buna rağmen tarihin farklı dönemlerinde (özellikle modern dönemde) kimi çevreler tarafından bu ilişkinin mahiyeti ve kapsam alanı tartışılmış, kimileri tarafından da bu ilişki tamamen reddedilmiştir. Aslında Kur'ân'ın sarîh ifadesiyle onun ilk muhatabı ve aynı zamanda ilk mübelliği ve mübeyyini Hz. Peygamber olduğunu belirtmesi, bunların arasındaki ilişkiyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Zira Allah Resûlü, inen âyetleri ashâbına talim ederken bu âyetlerin ihtiva ettiği hüküm ve hikmetleri de izah ediyordu. Dolayısıyla bu iki kaynağı birbirinden bağımsız ve ayrı bir şekilde

* Assistant Professor, Siirt University, Faculty of Islamic Sciences, Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir, Siirt, Turkey
Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı, Siirt, Türkiye.

zubeyirkaratas1@gmail.com

ORCID 0000-0003-0166-2236

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 09 May / Mayıs 2022

Accepted / Kabul Tarihi: 24 May / Mayıs 2022

Published / Yayın Tarihi: 28 July / Temmuz 2022

Volume / Cilt: 9; Issue / Sayı: 18; Pages / Sayfa: 533-550

Suggested ISNAD Citation: Zübeyir Karataş, "Temel İbadetler Bağlamında Kur'ân-Sünnet İlişkisi", Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9/18(Temmuz 2022), 533-550.

www.dergipark.org.tr

ele almak; Kur'ân'ın ruhuna aykırı olduğu gibi onun hakikatleriyle de bağdaşmamaktadır. Bu makalede Kur'ân-sünnet ilişkisini bütün Müslümanları inanç ve ibadet yönünden yakından ilgilendiren temel ibadetler bağlamında ele aldık. Bunu yaparken öncelikli olarak bu esasları Kur'ân'a daha sonra sünnete arz edip bir neticeye ulaşmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Sünnet, Namaz, Zekât, Hac, Oruç

GİRİŞ

Kur'ân ve sünnet ilişkisini sağlıklı bir şekilde ortaya koyabilmek ve bu konuda var olan ihtilafları çözüme kavuşturabilmek için öncelikli olarak İslâm dininin ilk kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'e müracaat etmekle mümkün olabilir. Zira İslâm dininde, Kur'ân'dan referansını almayan hiçbir oluşum ve faaliyetin meşruiyeti söz konusu değildir. Bundan ötürü İslâm âlimleri, her dönemde ilmî çalışmalarının merkezinde Kur'ân-ı Kerîm'i yerleştirmişlerdir. Aynı şekilde ortaya çıkan bütün mezhep (itikâdî mezheplerden fikhî mezheplere varıncaya kadar) ve akımlar da, düşünce ve iddialarını, ilk önce Kur'ân ile temellendirme cihetine gitmişlerdir. Aslında Kur'ân, Hz. Peygamber'e tebliğ¹ ve tebyin² görevini yüklemekle, sünnete bakış açısını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e, Kur'ân âyetlerini tebliğ etmenin yanı sıra bu âyetlerin anlamlarını ve hikmetlerini, murâd-ı ilâhiye muvafık olarak beyan etmesini de emretmiştir. Daha somut bir şekilde ifade etmek gerekirse, Hz. Peygamber'e tevdi edilen görevleri şu şekilde sıralamak mümkündür: a. Ayetleri okumak, b. Kitabı öğretmek, c. Hikmeti izah etmek,³ d. Veinsanları tezkiye etmek.⁴ Hz. Peygamber'in görevine taalluk eden âyetler bir arada değerlendirildiğinde Kur'ân-sünnet ilişkisinin ne denli boyutlara ulaştığı açık bir şekilde görülecektir.

Bu ilişki bu kadar net ve aleni iken bu ilişkiyi reddetmek öncelikli olarak Kur'ân'ın açık naslarına aykırıdır.⁵ Sünneti inkâr etme faaliyeti ilk önceleri lokal olarak başlamış ise de daha sonra özellikle on dokuzuncu yüz yılda İngilizlerin, Hindistan ve Mısır'ı işgali sonrasında bu iki coğrafyada Batıyla yüz yüze gelen Müslümanlar eski ihtişamlı günlerine kavuşmanın ancak Kur'ân ile mümkün olabileceğini dinlendirmeye başladılar. Bunlara göre hadisler, Hz. Peygamber'in vefatından çok daha sonra yazılmış ve güven ifade etmedikleri

1 "el-Mâide 5/99; en-Nûr 64/54; el-Ankebût 29/18."

2 "en-Nahl 16/44-64-82."

3 "el-Bakara 2/129; Âl-i İmrân 3/164; el-Cumua 62/2"; Muhammed Takî Usmânî, *Sünnet'in Bağlayıcılığı*, çev. İbrahim Kutluay (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017), 25.

4 "Âl-i İmrân 3/31-32-132; en-Nisâ 4/13-64-69-80; el-Mâide 5/92; el-Enfâl 8/1-20-46; et-Tevbe 9/71; en-Nûr 24/54; el-Ahzâb 33/71; Muhammed 47/33; el-Hucurât 49/14; el-Mücadele 58/13; et-Tağâbun 64/12."

5 Kur'âncılık Ekolünün İleri Sürdükleri delillerin Tahlili için bk: Ahmet Yazıcı, "Kur'âncılık Ekolünün İstidlal Ettiği Âyetlerin Tahlili", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (Aralık 2021), 34-54.

gibi tefrikaya sebep vermektedirler.⁶ Sünnet ve hadisi inkâr edenlerin öncüleri olan Seyyid Ahmed Han, Abdullah Çekrâlevî, (ö. 1898) Ahmeduddîn Amristârî (1936) vb. özgeçmişlerine bakıldığında bunların ekseriyeti gerçek manada ilim tahsil etmemiş, sathi okumalar yapmış, Kur’ân/sünnet ilişkisi, kelâm, fıkıh tefsir gibi alanlarda yeterli alt yapıya sahip olmayan insanlar oldukları görülecektir.⁷ Ülkemizde de sünnet/hadisi inkâr edip bize Kur’ân yeterlidir diyen bir gurup bulunmaktadır. Bunlar, genel manada Arapça bilmemekte ve başkalarının yaptığı çeviriler üzerinden yorum yapmaktadırlar.⁸

Temel İbadetler bağlamında Kur’ân-sünnet ilişkisini ele aldığımız bu çalışmada her Müslümanın sadece Kur’ân’â bakıp günlük ibadetini ifa edebilmesinin imkanını tartışacağız. Şimdi bu iki kaynağın ilişkisini daha açık bir şekilde ortaya koyabilmek adına her Müslüman’ın mükellef olduğu İslâm şartlarını teker teker ele alıp ardından bu iki kaynak arasındaki ilişkiyi izah etmeye çalışacağız.

1. Kelime-i şehâdet

Kelime-i şehâdet, İslâm dinin beş temel esasından biri olup “tanıklık etme ifadesi” demektir. Dini bir kavram olarak, “Allah’tan başka ilâh bulunmadığına ve Hz. Muhammed’in onun kulu ve elçisi olduğuna gönülden inanır, sözle de ifade ederim” manasına gelen “Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh” yerinde kullanılır.⁹ Kelime-i şehâdet, İslâm dininin diğer şartlarını içinde barındırmaktadır. Bu kelimeyi zikreden ve onu içselleştiren her Müslüman, Yüce Allah’ın bütün emirlerini ve bununla birlikte Hz. Peygamber’in de ondan aldığı talimatları yerine getireceğini taahhüt etmektedir. Kelime-i şehadet, Kur’ân’da farklı biçimde yer almıştır. Örneğin Âl-i İmrân sûresinin 18. âyetinde Allah Celle Celâluhu şöyle buyurmuştur: “Allah, hak ve adaleti ayakta tutarak, kendinden başka ilah olmadığını bildirdi; melekler ve ilim sahipleri de bunu ikrar ettiler.” Aynı zamanda Nisâ sûresinin 161. âyetinde ise şunlar söylemiştir: “Allah sana indirdiğini bizzat kendi ilmi dâhilinde indirdiğine şahitlik etmektedir. Melekler de buna şahitlik ederler.”

Kur’ân’da tevhide “Allah’ın birliğine ve Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliğine delalet eden âyetler”, kelime-i şehâdetin anlam ve muhtevasını ifade etmektedirler. Kur’ân’da bu kabil âyetler çokça yer almaktadırlar.¹⁰ Bununla birlikte Hz. Muhammed’in sadece ismi

6 Abdulhamit Birışık, *Hint Altkıtası ve Tefsir Ekolleri*, (İstanbul: İfav Yayınları, 2019), 295-296.

7 Enbiya Yıldırım, *Kur’ân Bize Yeter Söylemi*, (Ankara: Takdim Yayınları, 2019), 13-15.

8 Enbiya Yıldırım, *Kur’ân Bize Yeter Söylemi*, 16; Kur’âncılık Ekolünün Ülkemizdeki Tarihi Hakkında bilgi için bk: Ahmet Yazıcı, “Kur’âncılık Ekolünün Türkiye Tarihine Mütavâzi Bir Katkı: Kalem Dergisi Örneği”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (12 Aralık 2020), 533-554.

9 “İlyas, Çelebi “Kelime-i Şehâdet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları 2019), 2/36.

10 Allah’ın birliğine âyetlerden bazıları şunlardır: “el-Bakara 2/163-255; Âl-i İmrân 3/2; Nisâ 4/87-171; el-En’âm 6/19-102; et-Tevbe 9/31; Hûd 11/14; Ra’d 13/16-30; en-Nahl 16/22-51; el-İsrâ 17/42-43; Tâhâ 20/98; el-Enbiya 21/22-25; el-Mu’minûn 23/91-116; el-Kasas 28/70-88.” Hz. Muhammed’in Peygamberliğine delalet eden âyetlerden bazıları ise şunlardır: “el-Bakara 2/119-151-152; Âl-i İmrân 3/81-108-164; en-Nisâ 4/66-79-113-170; el-Mâide 5/15-19-67; el-En’âm 6/51-92; el-A’raf 7/158-188; et-Tevbe 9/33-128; er-Ra’d 13/38-43; el-İsrâ 17/105.”

telaffuz edilerek peygamber olduğunu ifade eden âyetler de vardır. Bu âyet-i kerimeler şunlardır: “*Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir.*”¹¹ “*Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve nebilerin sonuncusudur.*”¹² “*Muhammed Allah'ın resulüdür.*”¹³ Görüldüğü gibi Kur'ân'ın birçok âyetinde kelime-i şehâdetin lafız ve manasına işaret bulunmaktadır. Aynı şekilde hadisi şeriflerde de kelime-i şehâdete referans olabilecek birçok lafız ve mana bulunmaktadır. Hz. Peygamber, İslâm'ın şartlarını beyan ederken ilk sıraya kelime-i şehâdeti yerleştirmiştir.¹⁴ Aynı şekilde İslâm'ın beş temel esasını ifade eden ve “Cibrîl hadisi” olarak bilinen rivâyetin başında da ilk olarak kelime-i şehâdet zikredilmiştir.¹⁵ Özet olarak Kur'ân ve sünnette kelime-i şehâdetin içerdiği anlam ve muhtevada herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

2. Namaz

Namaz kelimesinin Arapça karşılığı “salâtıdır.” Salât lügatte: “Dua etmek, bağışlanma dilemek, rahmet talep etmek ve met hu senada bulunmak” anlamlarına gelir.¹⁶ Terim olarak: “Muayyen vakitlerde, belirli şartlarda okunan, belirli zikirlerden ve yerine getirilen özel rükünlerden meydana gelen ibadetin adıdır.”¹⁷ Namaz, ibadetin özünü teşkil eden,¹⁸ imandan sonra en değerli ve kıymetli taat olan,¹⁹ Allah'ı anmanın,²⁰ şükrün en güzel biçimini yansıtan, insanı ruhen ve bedenen arındıran,²¹ Allah'a en yakın olma vasfını temsil eden²² ve her gün eda edilmek suretiyle²³ insanın hayatını disipline eden bir ibadettir. Kul, namaz ibadeti vesilesi ile Allah Teâlâ ile olan ilişkisini sağlıklı bir şekilde sürdürür, toplu kılınması halindeyse cemaat duygusunu (topluluk bilincini) geliştirir. Namaz ibadeti Hz. Âdem'den

11 “Âl-i İmrân 3/144.”

12 “el-Ahzâb 33/40.”

13 “el-Feth 41/29.”

14 “Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el- Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Zühreir b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “İman”, 1.”

15 “Ebu'l-Hasen Müslim b. Haccâc en-Nisâbüri, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki (b.y; Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, t.y.), “İmân” 1. “

16 “Halil İbn Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 2/410; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Aliyyu'l-Kebîr Muhammed Ahmed Hasbullah, Muhammed Haşîm eş-Şâzeli (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.) 2/2489-90.”

17 “Abdullah İbn Mahmud el-Mûsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîlil- Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1937), 1/37; Muhammed b. Hüseyin el-Cisri, *er-Risâlatü'l-Hamidiyye fi Hakîkati'd-Diyâniyyati va Hakîkati Şarîati'l-Muhammediyye* (Lübnan: Dâru'l-İman, 1998), 115.”

18 Tirmizî, “İmân”, 8.

19 “Müslim, “İmân”, 1; Muhammed İbn Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: “Dâru'l-Marife, 1993), 1/4; Muhammed Takî Usmânî, *Sünnet'in Bağlayıcılığı*, 64.”

20 “Tâhâ 20/14.”

21 “Hûd 11/114; Ankebût, 29/45.”

22 Müslim, “Salât”, 215.

23 “en-Nisâ 4/103.”

itibaren var olan bir ibadettir.²⁴ Allah, Kur’ân’ın farklı âyetlerinde ısrarla namaz kılınmasını emretmiş²⁵ ve kâmil müminin özellikleri arasında da onu ilk sıralarda yerleştirmiştir.²⁶ Allah’ın kitabında namaz, farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Bu ifadelerden bazıları şunlardır: Kıraat,²⁷ kıyam,²⁸ zikir,²⁹ tesbîh,³⁰ kıyam,³¹ rükû,³² secde,³³ iman³⁴ ve salattır.³⁵ (ekseriyetle namaz için salat kelimesi kullanılmıştır.) Yukarıda ifade edildiği üzere bu çalışmadan maksat sadece temel ibadetler bağlamında Kur’ân ve sünnet ilişkisini ortaya koymaya çalışmak olduğundan, namazın önem ve fazileti ile ilgili detaya girmeyip bu kısa girizgâhla iktifa etmektir. Şimdi Kur’ân ve sünnet arasındaki ilişkiyi daha somut bir şekilde ortaya koyabilmek için İslâm’ın esaslarından biri olan ve kelime-i şehadetten sonra İslâm’ın en önemli rüknü sayılan namazı öncelikli olarak Kur’ân’â, daha sonra ise sünnete arz edip, ardından bir neticeye varmaya çalışacağız.

Namazını eda etmek isteyen herhangi bir kimse sadece Kur’ân’a bakarak sahih bir şekilde bu ibadeti ifa edebilir mi? Bu soruya sağlıklı bir yanıt verebilmek için Kur’ân’a müracaat etmek gerekir. Kur’ân, namaz ibadetinin ifası için, namazdan önce yapılması gerekenleri şu şekilde ifade etmiştir: *“Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat o sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”*³⁶

İlgili âyette, namaz kılmak için abdestli olmayan kimsenin abdest alması gerektiği açık bir şekilde beyan edilmiştir. Her namaz için abdestin gerekli olup olmadığı veyahut abdest esnasında her uzuva sağdan mı yoksa soldan mı başlamak gerektiği konusunda ise malumat verilmemiştir. İslâm âlimleri, Hz. Peygamber’in ve Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman’ın her namaz için abdest aldıklarını ancak Mekke’nin fethinde Hz. Peygamber’in bir abdestle beş vakit namazı eda ettiğini belirtmişlerdir. İslâm bilginleri, her namaz için abdest almanın dinen zaruri olmadığını bunun sadece müstehap ve daha faziletli olduğunu beyan

24 “el-Bakara 2/83; Mâide 5/12; Yûnus 10/87; Hûd 11/87; Meryem, 19/59 el-Hac 22/78.”

25 “el-Bakara 2/43-83-110; en-Nisâ 4/77-103; en-Nisâ 4/103.”

26 “el-Bakara 2/3; et-Tevbe 9/71; Mü’minûn 23/2; Lokman 31/4.”

27 “el-İsrâ 17/78.”

28 “el-Hâc 22/77.”

29 “Ankebût 29/45; el-Cum’â, 62/9.”

30 “Rûm, 30/17.”

31 “el-Bakara 2/45; el-Müzzemil, 73/2-20.”

32 “el-Bakara 2/238; Âl-i İmrân 3/43; el-Hac, 22/26-77; el-Feth 48/29; el-Murselât 77/48.”

33 “el-Bakara 2/125; Âl-i İmrân 3/43; el-Hac 22/26-77; el-Alak 96/19.”

34 “el-Bakara 2/143.”

35 “el-Bakara 2/3; el-Mü’minûn 23/2.”

36 “el-Mâide 5/6.”

etmişlerdir.³⁷ Malum olduğu üzere günde beş vakit farz namaz bulunmakta ve bu namazların her birinin kendine özgü bir vakti bulunmaktadır. Namazlar ancak bu vakitler içerisinde ifa edildikleri takdirde geçerli olurlar. Kur'ân-ı Kerîm'de bu vakitler açık bir şekilde tayin edilmiş midir veyahut bu vakitlere temasta bulunulmuş mudur? Aynı şekilde bu soruya da net bir cevap verebilmek için Kur'ân'a müracaat etmemiz gerekmektedir. en-Nisâ 103 ve el-İsrâ 87. âyetlerinde. Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır."³⁸ *"Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir."*³⁹

Müfessirlere göre bu âyet, (el-İsrâ 17/87) beş vakit farz namazı ifade etmektedir. Müfessirler, bu âyetle ilgili yaklaşımlarını şu şekilde izah etmektedirler: Güneşin dönmesi, (Dulûki's-Şems) yani zeval vaktinden sonra öğle ve ikindi namazı, güneşin batmasından (Ğasagi'l-Leyl) sonra akşam ve yatsı namazları vardır. Sabah namazı ise ayrıca zikredilmiş (Kur'ân'a'l-Fecr) ve bu namazın şahitli olduğu (Kane Meşhuda) beyan edilmiştir. Müfessirler, sabah namazının bu şekilde tesmiye edilmesinin hikmetini şu şekilde beyan etmişlerdir: "Sabah namazında gece melekleri ile gündüz melekleri buluşur, hep birlikte bu namazın kılındığına şahitlik ettikten sonra gündüz melekleri kalır gece melekleri ise semaya yükselirler."⁴⁰ Tâhâ 130⁴¹ ve Rûm sûresinin 16-17 âyetleri de beş vakit farz namazın varlığına delalet eden âyetlerdendir. ⁴²Abdullah İbn Abbâs, Rûm suresinin ilgili âyetlerinin, beş vakit farz namazı, içinde topladıklarını belirtmiştir.⁴³ Kur'ân'da sadece sabah ve yatsı namazlarının isimleri zikredilmiştir.⁴⁴

37 "Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturidî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, thk. Muhammed Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 3/467-68; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Bağdâdî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, thk. Es-Seyyid İbn Maksûd b. Abdirrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/18; Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidit'-Tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1407), 1/609/610; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 11/298; Nâsiru'd-Dîn Abdullah b. Ömer eş-Şîrâzî el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil va Esrâru't-Tenzil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mara'sâlî (Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1418), 2/116."

38 "en-Nisâ 4/103."

39 "el-İsrâ 17/78."

40 "Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Barduni İbrahim Atfayş (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyya, 1964), 10/303-310; Alâuddîn Ali b. Muhammed el-Hâzinî, *Lübâbü't-Tevîl fî Maâni't-Tenzil*, thk. Muhammed Ali Şâhin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 3/140; Ebu's-Suud Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *İrşâdu'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâyal-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru lhyâi Turâsi'l-Arabî, t.y.), 5/189; Ahmed b. Mustafa el-Merâġî, *Tefsîru'l-Merâġî* (Mısır: Şeriketü ve Mektebetü Mustafâ el-Bânî, 1946), 15/82-83."

41 "Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 18/400."

42 "Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed en-Neseî, *Medâriku't-Tenzil ve Meâlimu't-Te'vîl*, thk. Yusuf Ali (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyip, 1998), 2/694."

43 "Muhammed el-Emîn el-Hererî, *Hâdâiku'r-Ravhi ve'r-Reyhân fî Ravâbi Ulumi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru Tûki'n-Necât, 2001), 22/97."

44 "en-Nûr 24/58."

Kur’ân-ı Kerîm’de, namazın edasıyla ilgili bu malumatı aktardıktan sonra şimdi hadislerde namazın ne şekilde yer aldığını ve namazın ifasıyla alakalı ne tür bilgiler verildiğine bakacağız. Hadis metinlerinde İslâm’ın esasları sıralanırken namaz, kelime-i tevhitten sonra ikinci sırada yerini almıştır.⁴⁵ Bu durum, namazın, imandan sonra İslâm’ın en önemli rüknü olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber’in hadislerinde namazın sıhhati için bazı hususlar zikredilmiştir. Bunlardan biri abdesttir. Abdest, namazın geçerli olabilmesi için olmazsa olmazlardandır. Zira Hz. Peygamber, Yüce Allah, abdestsiz eda edilen hiçbir namazı kabul etmeyeceğini⁴⁶ ve namazın anahtarının, abdest olduğunu⁴⁷ açık bir şekilde belirtmiştir. Bunun yanı sıra abdestin imanın yarısı olduğunu⁴⁸ ve gerçek anlamda müminin, namaz dışında da abdest konusuna çok önem atfetmesi gerektiğini beyan etmiştir.⁴⁹

Bilindiği üzere namazın sıhhati için koşulan şartlardan biri de belirli vakitlerde kılınmasıdır. Hz. Peygamber’den beş vakit namazın miraç gecesinde farz kılındığını⁵⁰ ve daha sonra Hz. Cebrail’in Hz. Peygamber’e gelerek bu namazların vakitlerini ve nasıl eda edileceklerini gösterdiğini, öğrenmekteyiz.⁵¹ Namaz farz kılındıktan sonra Allah Resûlü, Cebrail’in yanına gelerek farz namazlarını nasıl ifa etmesi gerektiğini şu şekilde anlatmıştır: “Kâbe’nin yanında Cibril, bana iki kere imamlık yaptı. İlk seferinde, öğle namazını, güneş batıya kayıp gölgesi ayakkabı bağı kadarken kıldı. Sonra ikindi namazını her şeyin gölgesi kendi boyu kadar olunca kıldı. Sonra akşamı güneşin battığı ve oruçlunun orucunu açtığı vakitte kıldı. Sonra yatsıyı ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca kıldı. Sonra sabah namazını şafak sökünce ve oruçluya yeme ve içmenin yasaklandığı vakitte kıldı. İkinci kez (ikinci gün) öğleyi, dünkü ikindinin vaktinde her şeyin gölgesi kendi boyu kadar olunca kıldı. Sonra ikindiye, her şeyin gölgesi, kendisinin iki katı olunca kıldı. Sonra akşamı, yine önceki vaktinde kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin üçte biri geçince kıldı. Sonra sabahı, ortalık ağarınca kıldı. Ardından Cibril bana dönüp şöyle dedi: Ey Muhammed! Bunlar senden önceki peygamberlerin (kıldıkları namaz) vaktidir. (Senin kılacağıın) namaz vakti de bu iki vakit arasında kalan zamandır.”⁵² Beş vakit farz namazların rekât sayısı, bu namazlarda neler okunması gerektiği ve hangi namazın hangi rekâtlarında Fatiha ve zamm-ı sûrelerin sesli veya sessiz eda edilmeleri gerektiği gibi konuların tamamı aynı şekilde Hz. Peygamber’den

45 “Buhârî, “İman”, 1; Müslim “İslâm”, 5. (No: 19).”

46 “İbn Mâce, Ebû Adillah Muhammed b. Yezid, *Sünen İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Andulbaki (b.y. Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabiyye, t.y.), “Tahâret”, 1; Ebû Dâvud Süleyman b. Eş’as b. İshak es-Sicistanî, *Sünen Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyiddîn (b.y; el-Mektebetü'l-Asriyye, t.s.), “Tahâret”, 31.”

47 “İbn Mâce, “Tahâret”, 3.”

48 “İbn Mâce, “Tahâret”, 4.”

49 “İbn Mâce, “Tahâret”, 5.”

50 “Buhârî, “Salât”, 1.”

51 “Muhammed b. İsa b. Sevrâ et-Tirmizî, *Sünen et-Tirmizî*, Beşşâr Avvâd Maruf (b.y; Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), “Tahâret”, 113.”

52 “Tirmizî, “Salât”, 1; Ebû Dâvud, “Salât”, 2.”

tarafından beyan edilmiştir.⁵³ Bunun yanı sıra cuma,⁵⁴ cenaze⁵⁵ ve bayram namazları,⁵⁶ ezanın okunması⁵⁷ ve her farz namazın kendine özgü sünnetlerinin keyfiyetini, sadece sünnet vasıtasıyla öğrenebiliyoruz. Hz. Peygamber, sünnet/hadisın ihmal edilmesiyle namazı ifa etmenin mümkün olamayacağını şu şekilde belirtmiştir: "Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz siz de öyle namaz kılın."⁵⁸

Hülâsa Kur'ân-ı Kerîm'de namazın her bir müminin eda etmesi gereken farz bir ibadet olduğu, eda edilmeden önce bu ibadet için abdest alınması, belirli vakitlerde ve günde beş defa kılınması gerektiği hususları yer almaktadır. Ancak namazın hangi vakitlerde ve her namazın kaç rekât olduğunun ve bu rekâtlarda nelerin okunması gerektiği gibi hususlar yer almamaktadır. Bu hususların tamamı sünnete belirtilmiştir. Dolayısıyla sadece Kur'ân-ı Kerîm nazara alınıp sünnet bir kenara bırakıldığı takdirde sahih bir namaz eda etmenin mümkün olmayacağı açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

3. Zekât

İslâm'ın şartlarından biri de zekâttır. Sözlükte: "arıtma, övgü ve bereket" anlamlarına⁵⁹ gelen zekât, terim olarak Allah rızası için dini bakımdan zenginlik ölçüsü kabul edilen miktarda (nisab) mala sahip olan kimselerin muayyen kişilere vermesi gereken belli miktarı ifade eder.⁶⁰ Zekât ifadesi Kur'ân'da 32 yerde geçmektedir.⁶¹ Bu âyetlerden 30 mârife olarak geçer ve 27 ise namazla birlikte zikredilir. Aynı şekilde Kur'ân'da sadaka kavramı da hepsi Medenî sûrelerde olmak üzere 12 âyette zekât anlamında kullanılmıştır.⁶² Kur'ân'ın değişik âyetlerinde zekâtın, gerçek müminin olmazsa olmaz vasıfları arasında sayılan namazdan sonra zikredilmesi, onun mümin hayatında ne denli önemli olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Aynı şekilde namazla zekâtın Kur'ân'da genel anlamda birlikte zikredilmesi,⁶³ iki temel ibadet arasında var olan yakın ilişki kadar namazın şahsi-bedenî,

53 "Buhârî, "Ezân", 95-96-97-98-99-101; Müslim, "Ezân", 34-35-36."

54 "Müslim, "Cumua", 16-17."

55 "Müslimi "Cenâiz", 12-13-22-26."

56 "Müslim, "Salâtü'l-İdeyn", 2-4; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman et-Temîmî es-Semerkandî, *Sünen ed-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim ed-Dârimî (b.y; Dâru'l-Muğnî, 2000), "İdeyn" 2-3-4-5."

57 "Buhârî, "Ezân", 1."

58 "Buhârî, "Ezân", 18."

59 "Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya , *Mu'cemu Makâyisi'l-Lüğa*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun (Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1979), 3/17; Mehmet Erkal, "Zekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/207-209."

60 Abdulğani b. Tâlip ed-Dimaşkî el-Hanefî, *el-Lubâb fî Şarhi'l-Kitâb*, (Beyrut: Mektebetul-İlmiyye, 1431), 1/136; "Kurul, *Fetvalar*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), 229."

61 "Şehmus Demir, "Kur'ân'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi", *Atatürk İlahiyat Dergisi*, 28, (2007), 13."

62 "Mehmet Erkal, "Zekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/207-209."

63 "Kur'ân'da zekâtın namazla birlikte zikredildiği âyetlerden bazıları şunlardır: "el-Bakara 2/43-83-110-177-277; en-Nisâ 4/77-162; el-Mâide, 5/55; el-A'râf 7/156; et-Tevbe 9/5-11-71; Meryem 19/31-55; el-Enbiyâ 21/73; Hâc 22/74; el-Mu'minûn 23/4; Nûr 24/37-56; Neml 27/22; Lokmân 31/4; el-Ahzâb 33/33; Fussilât 41/7; el-Mücâdele 58/13; el-Müzzemil 73/20; Beyyine 98/5."

zekâtın da sosyal-malî ibadetleri temsil etmesi⁶⁴ ve Müslüman bireyin olgunlaşmasının bu iki kanaldaki sorumlulukların ifasıyla gerçekleşeceği anlamını taşır. Kur'an'da zekâtın farz oluşu ve kimlere verileceği açık bir şekilde belirtilmiştir. Yüce Allah, Tevbe sûresinin 60. âyetinde zekâtın kimlere verilmesi gerektiğini şu şekilde açıklamıştır: "*Zekât ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.*" Müfessirler, et-Tevbe 9/34. âyetinden yola çıkarak zekâta, altın gümüş ve ticaret malların tabi olduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁵ Aynı şekilde el-Bakara 2/167. âyetinin yorumunda da zekâtın madenlerden verilmesi gerektiği gibi yeryüzünde biten buğday, arpa, üzüm ve hurma gibi zirai ürünlerinden de verilmesinin gerekliliği belirtilmiştir.⁶⁶ Kur'an-ı Kerim'de zekât ile ilgili bu bilgiyi aktardıktan sonra şimdi ise, hadislerde zekâtın edasıyla alakalı malumatı aktarım ardından değerlendirme yapacağız.

Zekât konusu, hadis kaynaklarında zekât üzerinde uzun uzadıya durulmakta ve imkânı elverişli olan her müminin bu ibadeti ifa etmesi gerektiği, ihmâl edildiği takdirde bunun Allah katında müeyyidesinin olacağı açık bir şekilde ifade edilmiştir.⁶⁷ Hadis metinlerinde zekâtın para birimlerinden, ticari mallardan, zirai ürünlerden, madenlerden ve hayvanlardan verilmesi gereken bir ibadet olduğu belirtilmiştir. Zekâtı verilecek para ve ticarî malların üzerinden bir yıl geçme şartı vardır. Zira Hz. Peygamber: "Üzerinden bir (kamerî) yıl geçmedikçe o malda zekât yoktur." buyurmuştur.⁶⁸ Nisab miktarı yani mevcut paranın veyahut ticari malların değeri 200 dirhemden az olmamalıdır.⁶⁹ Nisab miktarına ulaşan paradan ve ona tekabül eden maldan kırkta bir (% 2, 5) oranında zekâta tabi tutulur.⁷⁰ Zirai ürünler, şayet yağmur ve nehir sularıyla sulanmış ve nisab miktarına ulaşmış ise, onda bir; kova ve benzerleriyle sulanmış ise yirmi de bir zekâtları verilir.⁷¹ Bunun yanı sıra hayvanlardan deve,⁷² sığır,⁷³ koyun ve keçilerin⁷⁴ zekâtlarının miktarı hadislerde beyan

64 "Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 3/485."

65 "Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmud el-Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, thk. Muhammed Ahmed el-Amed-Ömer Abdusselâm es-Selâmî (Beyrut: Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, 1999), 10/390; İsmail Hakkı el-Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.) 3/468; Muhammed b. Ali Muhammed eş-Şavkânî el-Yamanî, *Fethu'l-Kadir*, (Dımeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414), 2/407; Ebus-Suud, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, 4/62."

66 "Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 1/342-342; Ebû Muhammed Abdulaziz b. Abdusselâm, *Tefsîru'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Ömer el-Vehbî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1996), 1/243; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 3/322-23."

67 "Buhârî, "Zekât", 1; Müslim, "Zekât", 6. (No: 987). İbn Mâce, "Zekât", 1."

68 "İbn Mâce, "Zekât"

69 "Buhârî, "Zekât", 32; Ebû Dâvud, "Zekât", 1."

70 "Buhârî, "Zekât", 38."

71 "Buhârî, "Zekât", 55; Müslim, "Zekât", 1. (No: 981); İbn Mâce, "Zekât", 17."

72 "Buhârî, "Zekât", 36-37; Ebû Dâvud, "Zekât" 4."

73 "Buhârî, "Zekât", 43; Tirmizî, "Zekât", 5."

74 "Buhârî, "Zekât", 43; İbn Mâce, "Zekât", 12; Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, el-Bağdâdî ed-Dâra Kutnî, *Sünen ed-Dâra Kutnî*, thk. Komisyon (Beyrut: 2004.), 3/10 (No: 1983)."

edilmiştir. Aynı zamanda yer altında çıkartılan madenlerin ve fitır sadakası miktarları da sünnet/hadislerde belirtilmiştir.⁷⁵

Hülâsa Kur'ân-ı Kerîm'de, zekâtın farziyeti, kimlere verilmesi gerektiği ve zekâta tâbi nesnelere neler olduğu belirtilmiştir. Ancak, Kur'ân'da zekâtın para ve ticaret mallarından verilebilmesi için bunların nisab miktarına ulaşmasına veya üzerinden bir yıl geçmesine dair herhangi bir delalet yoktur.⁷⁶ Zirâi ürünlerin nisabıyla ve bunların yağmur, nehir veyahut kovalarla sulandıkları takdirde ne şekilde zekâtlarının verilmesi gerektiği de beyan edilmemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de açık bir şekilde hayvanların zekâtıyla ilgili bilgi verilmediği gibi bunların nisabları ve hangilerinden ne kadar verilmesi gerektiğinden de söz edilmemiştir. Bu bilgilerin tamamı sünnet/hadislerde ortaya konulmuştur. Görüldüğü üzere bir müminin sadece Kur'ân'a bakarak zekât ibadetini ifa etmesi mümkün görülmemektedir.

4. Hac

İslâm'ın temel esaslarından biri de hacdir. Bir yere yönelmek, gitmek, ziyaret etmek, Hak yolunda feragat gösterme, meşakkatleri göğüsleme anlamına gelen hac kelimesi, fıkıh terimi olarak, Kâbe'yi ve etrafındaki kutsal olan özel mekânları, belirli vakit içinde usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve bunun birlikte yapılması gereken diğer menâsiki ifa etmek demektir.⁷⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de haccın fazileti,⁷⁸ haccın, hangi aylarda yapılması gerektiği,⁷⁹ belirli günlerde telbiye getirilmesi⁸⁰ İhramlıyken, avlanmanın yasak olduğu,⁸¹ bu kural ihlal edildiği takdirde, belirli müeyyidesinin olacağı ve imkânı olan her Müslümanın bu ibadeti ifa etmesinin farz olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir. Konuyla ilgili Allah şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidâyet kaynağı olarak kurulan Kâ'be'dir. Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanınmazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey ona muhtaçtır.)"*⁸²

İlgili âyetlerde, yeryüzünde ilk kurulan mabedin Kâbe olduğu, Kâbe'nin hidâyet ve bereket kaynağı olmasının yanı sıra orada Hz. İbrahim'in makamı ve onun (Kâbe'nin) yüceliğini ifade eden başka sembollerin varlığından söz edilmiştir. Aynı şekilde gücü yetenlerin hacca

75 "Buhârî, "Zekât", 66-70; İbn Mâce, "Zekât", 21; Tirmizî, "Zekât", 35."

76 Fatih Özaktan, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Siyerin Rolü*, (İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2017), 156.

77 "İbn Fâris, *Mu'cemu Makâyisi'l-Lüga*, 2/512; Kurul, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006), 210; Ömer Faruk Harman. "Hac ve Kurban", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/386."

78 "el-Bakara 2/126-191-197; Âl-i İmrân, 3/96-97; İbrahim 14/37; el-Hâc, 22/27; el-Ankebût 29/68."

79 "el-Bakara 2/197."

80 "el-Bakara 2/203."

81 "el-Mâide 5/95."

82 "Âl-i İmrân 3/96-97".

gitmelerinin farz olduğu açık bir şekilde beyan edilmiştir.⁸³ Hac ibadetinin farzîyetini ifade eden bir diğer âyet ise, Hac sûresinin 27. âyetidir. İlgili âyette Yüce Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler." Bu âyette de, haccın her Müslümana farz kılındığı açık bir şekilde ifade edilmiştir.⁸⁴ Hac sûresinin 28 ve 29. âyetlerinde, haccın insanlar için faydalı ve hikmetlerle dolu bir ibadet olduğu ve o günlere özgü kesilmesi gereken kurbanlardan ve nihâyetinde insanoğlunun günahlarından arınmış bir şekilde Beytü'l-Harâm'dan ayrılması gerektiğinden söz edilmiştir.

Kur'ân'da hac ibadetine taalluk eden konuları kısa bir şekilde aktardıktan sonra şimdi sünnette bu ibadete nasıl değinildiğine göz atmaya çalışacağız. Sünnette, öncelikli olarak hac ibadetinin farzîyetinden ve faziletinden söz edilmiştir.⁸⁵ Bunun yanı sıra mîkât sınırlarının, (hac ve umre ibadeti için ihram giyilecek günleri ve yerleri ifade eden) yerleri,⁸⁶ ihramlının ne tür elbiseler giymesi gerektiği,⁸⁷ telbiyenin vakti ve ne şekilde söylenmesi gerektiği⁸⁸ Haccın çeşitleri⁸⁹ hayızlı ve lohusa döneminde olan bayanın durumu,⁹⁰ bayan ve erkeklerin bir arada tavaf edip edemeyecekleri konusu,⁹¹ tavafın abdest alınarak yapılması gerektiği⁹² safa ile merve arasında tavaf sayısı,⁹³ Arafat ve Müzdelife'de namazların eda ediliş şekilleri,⁹⁴ minada gecelemenin hükmü,⁹⁵ başkasının yerinde Hac yapıp yapılamayacağı hususu⁹⁶ haccın kaç defa yapılması gerektiği⁹⁷ umrenin vacip olup olmadığı⁹⁸ küçük çocukların yapmış olduğu haccın geçerli olup olmadığı⁹⁹ şeytan taşlama zamanı ve atılan taşların sayısı,¹⁰⁰ ihramdan ne zaman çıkılabileceği¹⁰¹ gibi konular sünnette vuzuha kavuşturulmuştur.

Görüldüğü üzere Kur'ân'da hac konusu ele alınırken, haccın faziletine, farzîyetine, belirli aylar içerisinde eda edilmesi gerektiğine, telbiye'ye ve ihramlıyken avlanmanın yasak

83 "el-Mâturidî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 1/410-4112/432; Ze mahşerî, *el-Keşşâf*, 1/390; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 2/30."

84 "er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 23/219-220; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 4/70; Ebu's-Suûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm İlâ Mezâya-Kitâbi'l-Kerîm*, 6/104."

85 "Buhâri, "Hac", 1-4; Tirmizî, "Hac", 2; İbn Mâce, "Hac", 2-3."

86 "Buhâri, "Hac", 5; Müslim, "Hac", 2. (No: 1182); Tirmizî, "Hac", 17; İbn Mâce, "Hac" 13."

87 "Buhâri, "Hac", 20-22; Tirmizî, "Hac", 18-20."

88 "Müslim, "Hac", 3. (No: 1184); İbn Mâce, "Hac", 19-20; Tirmizî, "Hac", 13."

89 "Müslim, "Hac", 17. (No: 1211)."

90 "Buhâri, "Hac", 31-81; Müslim, "Hac", 16. (No: 1210); İbn Mâce, "Hac", 36; Tirmizî, "Hac", 100."

91 "Buhâri, "Hac", 64."

92 "Buhâri, "Hac", 78."

93 "Buhâri, "Hac", 80; Müslim, "Hac", 54. (No: 1300); Tirmizî, "Hac", 38."

94 "Buhâri, "Hac", 89-96; Müslim, "Hac", 47. (1280); Tirmizî, "Hac", 56."

95 "Müslim, "Hac", 17. (No: 1315)."

96 "Müslim, "Hac", 71. (No: 1334); Tirmizî, "Hac", 85."

97 "Müslim, "Hac", 73. (No: 1337); Tirmizî, "Hac", 5."

98 "Tirmizî, "Hac", 88."

99 "Müslim, "Hac", 72. (No: 1336); Tirmizî, "Hac", 83; İbn Mâce, "Hac", 11."

100 "Müslim, "Hac", 50. (No: 1296)."

101 "Tirmizî, "Hac", 77."

oluşuna değinilmiştir. Diğer konuların tamamına ise sünnette temas edilmiştir. Nitekim hac ibadetinin sadece Kur'ân'dan öğrenilmesinin mümkün olamayacağını Hz. Peygamber'in şu sözlerinden açık bir şekilde anlaşılmaktadır: "Hac ibadetinin gereklerini (beni izleyerek) öğrenin."¹⁰²

5. Oruç

Oruç; namaz, zekât ve hac ibadetleri gibi İslâm'ın temel esaslarındandır. Sözlükte: "Bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak, yememek, içmemek" anlamına gelen oruç, dinî bir terim olarak, dinen belirlenmiş ibadeti yerine getirmek amacıyla fecr-i sâdıktan, iftar vaktine kadar yemekten, içmekten ve cinsel münasebetten uzak durmayı ifade eder.¹⁰³ Kur'ân-ı Kerîm'de oruç ibadetinin, yılın belirli zaman diliminde ve birtakım hikmetlere binaen (bazı istisnalar dışında) her Müslümana farz kılındığı açık bir şekilde belirtilmiştir. Konuyla ilgili Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz. Sayılı günler olmak üzere (oruç size farz kılındı). Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa (tutamadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder. (ihtiyarlık veya şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da) oruç tutmaya güç yetiremeyenlere bir fakiri doyuracak fidye gerekir. Bununla beraber kim gönüllü olarak hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir. Eğer bilerseniz (güçlüğüne rağmen) oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.*"¹⁰⁴ İlgili âyetlerden orucun sadece Müslümanlara farz kılınmadığı İslâm öncesi insanların farklı şekil ve uygulamalarla bu ibadeti ifa ettikleri anlaşılmaktadır. Aynı şekilde bu âyetlerden, farz kılınan orucun bir ay olduğu, hasta veya yolcuların ramazanda oruç tutma zorunluklarının bulunmadığı, ramazanda tutamadıkları oruçları daha sonra tutmaları gerektiği ve bu ibadetin hikmetinin, insanı günaha sevk eden öfke, şehvet ve tabii duyguları ve aynı zamanda içgüdüleri zapt-u rapt altına almak olarak ifade edilmiştir.¹⁰⁵ Diğer taraftan oruç tutmaya güç yetiremeyen kimselerin maddi imkânları el verdiği takdirde tutamadıkları her bir oruç için her gün bir fakiri doyurma mükellefiyetlerinin bulunduğu belirtilmiştir.¹⁰⁶ Oruç ibadetine ne zaman başlanıp ve ne zaman bitirileceği hususu da Kur'ân'da yer almaktadır. Yüce Allah, konuyla ilgili şunları söylemiştir: "*Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın.*"¹⁰⁷ İlgili âyette zikredilen beyaz ve siyah ipten ne tür anlam murat edildiğini müfessirler şu şekilde açıklamışlardır: "Aslında bu ibadetin (orucun) başlaması gereken

102 "Müslim, "Hac", 310. (No: 3137)."

103 "Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Abdullah Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 2/243; er-Râğîp el-İsfihânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halil Aytânî (Beyrut:Dâru'l-Marife, 2014), 293; Kurul, *Fetvalar*, 259; Ali İhsan Yitik "Oruç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/416."

104 "el-Bakara 2/183-184."

105 "İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân-i-Azîm*, 1/499; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 2/157-158."

106 "el-Bakara 2/185."

107 "el-Bakara 2/187."

vakit dilimi, güneşin doğmasına değil, fecrin doğmasına, yani tanyerinin ağarmaya başlamasına bağlıdır. Zira iplik ifadesi de tanyeri ağarmasının başlangıcını belirtmektedir. Aydınlık yayılıp yükselince, artık ona “beyaz” iplik denilmez. Aydınliğin başladığı an sahur vaktinin bittiği ve imsakin başladığı, aynı zamanda sabah namazının da (vakti) girdiği andır.”¹⁰⁸

Bu âyetin ilk kısmında dikkatlerimizi çeken bir diğer husus, orucun farz kılındığı dönemde, iftardan sahura kadar, yeme içme ve cinsel münasebette bulunmanın caiz olmadığıdır. İslâm’ın ilk dönemlerinde Müslümanlar, ramazan orucunu tutarken sahur vaktinde kalkıp yemek yemiyorlardı. Oruç tutan kişi orucunu açınca yatsı namazını kılıp uyuyuncaya kadar yiyip içebilirdi. Yatsı namazını kılıp uyuduktan sonra yemek, içmek ve kadınlara yaklaşmak dinen yasaktı. Sahâbilerden bazıları kendi nefesine hakim olamayıp eşlerine yaklaştı. Bazıları ise, iftardan hemen sonra aşırı yorgunlukları sebebiyle uydukları için ertesi gün açlık ve susuzluktan dolayı baygınlık geçirdiler. Bu gibi durumların yaşanmasından ötürü Yüce Allah, müminlere merhamet etti ve onları bu külfetten kurtardığını bu âyet ile müjdeledi.¹⁰⁹ Cenâb-ı Allah, dinen yapılan birtakım yanlış davranışların ve eksik ibadetlerin telafi edilmesinde kefaretlar arasında orucu da zikretmesi¹¹⁰ orucun, ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Orucun anlam ve mahiyetini Kur’ân-ı Kerîm perspektifinde kısa bir şekilde beyan ettikten sonra şimdi ise, hadis ve sünnetteki konumuna değinmeye çalışacağız. Hadis metinlerinde orucun her Müslümana farz kılındığı¹¹¹ bunun yanı sıra insan hayatında ne kadar önemli bir yeri olduğu da açık bir şekilde ifade edilmiştir.¹¹² Ramazan orucu farz kılınmadan önce Hz. Peygamber, âşura gününde oruç tutar ve insanlara bu orucu tutmalarını emrederdi. Ramazan orucu farz kılındıktan sonra insanları âşura orucunu tutup tutmama konusunda muhayyer bıraktı.¹¹³ Ramazan ve kurban bayramlarının ilk günlerinde ise, oruç tutmayı yasakladı.¹¹⁴ Hz. Peygamber, farz orucun Allah indinde ne denli önemli bir ibadet olduğunu ifade eden hadisler zikretmiştir.¹¹⁵ Bunlardan biri de şu şekildedir: “Yüce Allah, oruçlu kimse benim için yemesini, içmesini ve cinsî arzularını terk eder. Oruç yalnız benim içindir. (Doğrudan doğruya benim için yapılan bir ibadettir . Onun ecrini de doğrudan doğruya ben veririm. Halbuki diğer güzel amellerin hepsi on misli ile ödenir.”¹¹⁶ Kur’ân’ın ramazan

108 “Ebu’l-Kâsım Muhammed b. Hüseyin el-İsfahânî, *Tefsîru er-Râğîp el-İsfahânî*, thk. Muhammed Abdulaziz nşr. Külliyyatü’l-Edep, Câmîyatü Tanta, 1999, 1/399; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/231; er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 5/273-274; Kurul, *Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meali*, (Ankara; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 28.”

109 “Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmî’l-Kur’ân*, 2/314-315; en-Neseî, *Medâriku’t-Tenzîl va Hakâiku’t-Te’vîl*, 1/161; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân-ı Azîm*, 1/510-512; Ebu’s-Suud, *İrşâdu’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâye’l-Kitâbi’l-Kerîm*, 1/201.”

110 “el-Bakara 2/196; el-Mâide 5/89; el-Mücâdele 58/4.”

111 “Buhârî, “Savm”, 1.”

112 “Buhârî, “Savm”, 2”

113 “Buhârî, “Savm”, 1; Müslim, “Savm”, 13. (No: 1125).”

114 “Müslim, “Savm”, 22. (No: 1138); İbn Mâce, “Savm”, 36.”

115 “Buhârî, “Savm”, 1-6; ed-Dârimî, “Savm”, 54.”

116 “Buhârî, “Savm”, 2; Müslim, “Savm”, 30. (No: 1131); İbn Mâce, “Savm”, 1. “

ayında inmesi ve Resûl-i Ekrem'in bu ayda vahiy meleği Cebrâille karşılaşip o zamana kadar nâzil olan âyetleri karşılıklı olarak okumaları,¹¹⁷ bu aya ayrı bir meziyet kazandırmıştır. Sünnette ramazan ayının 29 veya 30 günden ibaret olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁸ Ramazan ayının başlangıç ve bitişi hilalin doğumuyla gerçekleşmektedir.¹¹⁹

Sünnette oruçlunun sahura kalkması¹²⁰ ve oruca niyet etmesi, eşine sarılıp öpmesi,¹²¹ iftar vaktinden önce cinsel münasebette bulunması¹²² gündüz yıkanması,¹²³ gayr-i ihtiyari bir şeyler yiyip içmesi¹²⁴, kusması,¹²⁵uykuda ihtilam olması ¹²⁶ hayız dönemine giren bayanın oruç tutup tutamayacağı¹²⁷ gibi konularla alakalı malumat verilmiştir.

Özet olarak Kur'ân'da, ramazan orucunun farz oluşundan, faziletinden, hikmetinden, yılın belirli ayında ifa edilmesinden söz edilmiştir. Bununla birlikte o ayda oruç tutamayanların daha sonra kaza etmeleri buna güç yetiremeyenlerin ise fidye vermeleri, orucun başlangıç ve bitiş vakitleri, iftara kadar bir şeyin yenilip içilmesinin ve cinsel münasebette bulunmanın men edildiği, bu eylemlerin iftardan sahur vaktine kadar mubah olduğu ifade edilmiştir. Ancak oruçlunun iftardan önce bilerek veyahut bilmeyerek bir şey yiyip içmesi, eşine sarılıp öpmesi, ağzına ve burnuna su alması, kusması, cinsel münasebette bulunması, cenabetle uyanması, ihtilam olması ve kadının menopoz halindeki durumu vb. gibi konulara sadece sünnet ve hadislerde açıklık getirilmiştir.

SONUÇ

Her Müslümanın ilk olarak başvuracağı kaynak, şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân, ibadetten muamelata varıncaya kadar insan hayatını ilgilendiren her konuya genel manada değinmiştir. Kur'ân'ın ifadesiyle görevi tebliğ ve tebyin olan Hz. Peygamber de Kur'ân'ın genel olarak temas ettiği konuları sözlü veyahut uygulamalı olarak izah etmiştir. Yukarı da belirtildiği üzere Hz. Peygamber'in bu faaliyetine sünnet/hadis denilmektedir. Kur'ân-sünnet ilişkisini somut bir şekilde tarif etmek gerekirse bu ilişkinin etle tırnak mesabesinde olduğunu söylemek mümkündür. Zira Kur'ân'ın ilk muhatabı, ilk mübelliğ ve aynı zamanda ilk mübeyyini olan zat elbette bu kitabın anlam ve hikmetini en iyi bilen ve bu alanda da otorite sahibi olmaya en layık şahsiyettir. Bu realite ortada dururken Kur'ân'ı sünnet/hadisten veya sünnet/hadisi Kur'ân'dan ayrı değerlendirmek başta Kur'ân'ın ruhuna, hikmetine ve gayesine aykırı olduğu gibi, akla ve vakıya da aykırıdır. Aslında

117 "Buhâri, "Savm", 7."

118 "Buhâri, "Savm", 13."

119 "Buhâri, "Savm", 11; Müslim, "Savm", 2. (No: 1080); İbn Mâce, "Savm", 7."

120 "Buhâri, "Savm", 17-19; Müslim, "Savm", 9. (No: 1095); İbn Mâce, "Savm", 22."

121 "Müslim, "Savm", 12. (NO: 1106); İbn Mâce, "Savm", 19-20;Tirmizî, "Savm", 33."

122 "İbn Mâce, "Savm", 37."

123 "Buhâri, "Savm", 22; Müslim, "Savm", 13. (No:1109)."

124 "Buhâri, "Savm", 26; İbn Mâce, "Savm", 39."

125 "ed-Dârimî, "Savm", 25; İbn Mâce, "Savm", 16."

126 "Buhâri, "Savm", 24."

127 "Buhâri, "Savm", 40; ed-Dârimî, "Savm", 68."

Kur'ân-sünnet ilişkisi o kadar açık ve barizdir ki bunu görmemek neredeyse muhaldir. Zira her Müslümanı ilgilendiren günlük ve belirli zaman ve şartlar dâhilinde yapılması gereken ibadetlerin sahih bir şekilde ifa edilebilmeleri ancak Kur'ân'ın yanında sünnet/hadise müracaat etmekle mümkün olabilir. Kur'ân ve sünnet İslâm medeniyet ve geleneğini inşa eden temel unsurlardır. Sanattan mimariye ve akla gelen her şey bu iki temel unsur göz önünde bulundurularak anlaşılmalıdır. Bu çalışmamız da "(Temel İbadetler Bağlamında Kur'ân-sünnet ilişkisini)" her Müslüman bireyin bu ilişkiyi daha iyi bir şekilde anlayabilmesi adına ve itikat ve ibadetine birinci derece de taalluk eden konuları ele aldık. Genel manada bu temel esasları ele alırken farz olan kısımlarına temas ettik.

Kur'ân-sünnet ilişkisini ele aldığımız bu çalışmamızda şu neticelere vardık:

- a) Kur'ân-sünnet bağlamında kelime-i şehâdetin İslâm dininin bir sembolü ve parolası olarak dinin diğer esaslarını ihtiva ettiğini dolayısıyla bu kelimenin anlam ve muhtevası ile alakalı başta Kur'ân ve sünnet olmak üzere İslâm kaynaklarında herhangi bir ihtilafın söz konusu olmadığı görüldü.
- b) Müslüman birey günde beş vakit namazını ifa ederken sadece Kur'ân'a bakarak bu ibadeti sahih bir şekilde eda etmesinin mümkün olamayacağı açık bir şekilde ortaya konuldu. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de namazın her müminin ifa etmesi gereken farz bir ibadet olduğu, onu eda etmeden önce bu ibadet için abdest alınması, belirli vakitlerde ve günde beş defa kılınması gerektiği hususlarına yer verilmiştir. Bunun dışındaki konulara ise sünnet/hadis'te değinilmiştir.
- c) Yukarı da ifade edildiği üzere Kur'ân'da zekâtın farz oluşu, kimlere verilmesi ve kısmen de olsa hangi ürün ve madenlerden çıkartılması gerektiği hususlar kısmen belirtilmiş ancak paradan zekât verilebilmesi için aslî ihtiyaçlar dışında nisap miktarına ulaşmaları ve aradan bir yıl geçme şartı; bunun yanı sıra ziraî ürünlerin zekatlarındaki nisaba ve yağmurla sulananla ile insanların emeğiyle sulanan ürünlerin zekâtlarının nasıl verilmesi gerektiğiyle ilgili malumat yer almamaktadır. Bu gibi konular ile alakalı bilgilere sünnet/hadis'te yer verilmiştir.
- d) Hac meselesi, çok detay isteyen bir ibadet olduğundan dolayı Hz. Peygamber, insanların bu ibadeti kendisinden öğrenmelerini talep etmiştir. Kur'ân'da bu ibadetin farz oluşundan faziletinden hangi aylarda yapılması gerektiğinden telbiyeden, avlanmanın yasak oluşundan söz edilmiştir. Ancak mîkât sınırlarından, ihramlı kimsenin ne tür elbiseler giymesi gerektiğinden, haccın çeşitlerinden Kâbenin etrafında yapılan tavaf için abdestin şart oluşundan, safa-merve arasındaki tavaf sayısından, minada geceleminin hükmünden şeytan taşlama zamanından ve kaç adet taşın atılmasından ihramdan ne zaman çıkılacağından vb. ibadetlerden söz edilmemiştir. Bu ibadetlerle ilgili detay sünnette yer almıştır.
- e) Ramazan orucunun farz oluşundan, hikmetinden, bu ibadetin yılın belirli ayında ifa edilmesinden, tutamayan kimselerin ne yapmaları gerektiğinden, orucun başlangıç ve bitiş

vakitlerinden, oruç esnasında yemekten içmekten ve cinsel münasebetten uzak durulması gerektiğinden, iftardan sahura kadar ise bu eylemlerin mubah olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu ibadet esnasında bilerek veyahut bilmeyerek bir şeyler yiyip içen, ağzına burnuna su alan, cinsel münasebette bulunan kusan, ihtilam olan menopoza giren vb. konulara girilmemiştir. Bunların tamamına sünnet tarafından vuzuha kavuşturulmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdulğani b. Tâlip ed-Dimaşkî el-Haneî, *el-Lubâb fî Şarhi'l-Kitâb*, 4 Cilt. Beyrut: Mektebetul-İlmiyye, 1431.
- Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya. *Mu'cemu Makâyisi'l-Lüga*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun, 6 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1979.
- Alûsî, Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmud. *Rûhu'l-Meânî*, thk. Muhammed Ahmed el-Amed-Ömer Abdusselâm es-Selâmî, 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, 1999.
- Beydâvî, Nâsiru'd-Dîn eş-Şîrâzî, Abdullah b. Ömer. *Envâru't-Tenzîl va Esrâru't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mara'salî Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1418.
- Birişik, Abdulhamit. *Hint Altkitası ve Tefsir Ekolleri*, İstanbul: İfav Yayınları, 2019.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nasr b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Bursevî, İsmail Hakki. *Rûhu'l-Beyân*, 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, trs.
- Cisri, Muhammed b. Hüseyin. *er-Risâlatü'l-Hamidiyye fî Hakîkati'd-Diyâniyati va Hakîkati Şarîati'l-Muhammediyye*, Lübnan: Dâru'l-İman, 1998.
- Çelebi İlyas. "Kelime-i Şehâdet" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/36-37. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Dâra Kutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, el-Bağdâdî *Sünen ed-Dâra Kutnî*, thk. Komisyon, Beyrut: 2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman et-Temîmî es-Semerkindî. *Sünen ed-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim ed-Dârimî b.y; Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Demir, Şehmus. "Kur'ân'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi", *Atatürk İlahiyat Dergisi*, 28, (2007), 1-22.
- Ebû Dâvud Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistanî. *Sünen Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyiddîn b.y; el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturidî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, thk. Muhammed Baslûm, 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Ebû Muhammed Abdulaziz b. Abdusselâm, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Ömer el-Vehbî Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1996.
- Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Hüseyin el-İsfahânî, *Tefsîru er-Râğip el-İsfahânî*, thk. Muhammed Abdulaziz nşr. Külliyyatü'l-Edep, Câmîatü Tanta, 1999.

- Ebu's-Suud Muhammed b. Muhammed b. Mustafa. *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyal-Kitâbi'l-Kerîm*, Beyrut: 9 Cilt. Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, trs.
- Erkal, Mehmet. "Zekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/207-209. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Abdullah Hindâvî, 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Harman Ömer Faruk. "Hac ve Kurban", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/386-389. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Hâzinî, Alâuddîn Ali b. Muhammed, *Lübâbü't-Tevîl fî Maâni't-Tenzîl*, thk. Muhammed Ali Şâhin, 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Ahmed, el-Halil. *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Abdulhamid Hindâvî, 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Mâce, Ebû Adillah Muhammed b. Yezid. *Sünen İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Andubaki, b.y. Dâru İhyâi Kütübi'l-Arabiyye, trs.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Aliyyu'l-Kebîr Muhammed Ahmed Hasbullah, Muhammed Haşîm eş-Şâzeli, 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.
- İsmail Hakkı el-İstanbulî, *Rûhu'l-Beyân*, 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Barduni İbrahim Atfays 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyya, 1964.
- Kurul, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.
- Kurul, *Fetvalar*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.
- Kurul, *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meali*, Ankara; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *en-Nüket ve'l-Uyûn*, thk. Es-Seyyid İbn Maksûd b. Abdirrahim, 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*, 30 Cilt. Mısır: Şeriketü ve Mektebetü Mustafa el-Bânî, 1946.
- Muhammed el-Emîn el-Hererî, *Hâdâiku'r-Ravhi ve'r-Reyhân fî Ravâbî Ulumi'l-Kur'ân*, 32 Cilt. Beyrut: Dâru Tûki'n-Necât, 2001.
- Mûsilî, Abdullah İbn Mahmud. *el-İhtiyâr li Ta'lîl- Muhtâr*, 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1937.
- Müslim, Ebu'l-Hasen b. Haccâc en-Nîsâbûrî. *el-Câmiu's-Sâhîh*, thk. Muhammed Fuad Abdubaki b.y; Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, t.y.
- Nesefî, Ebu 'l-Berakât Abdullah b. Ahmed. *Medâriku't-Tenzîl ve Meâlimu't-Te'vîl*, thk. Yusauf Ali, 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyip, 1998.
- Özaktan, Fatih. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Siyerin Rolü*, İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2017.
- Râğip el-İsfihânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halil Aytânî, Beyrut: Dâru'l-Marife, 2014.

- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-Ğayb*, 32 Cilt. Beyrut:Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420.
- Serahsî, Şemsu'l-Eimme, Muhammed İbn Ahmed. *el-Mebsût*, 30 Cilt. Beyrut: "Dâru'l-Marife, 1993.
- Şavkânî, Muhammed b. Ali Muhammed el-Yamanî. *Fethu'l-Kadîr*, 5 Cilt. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed, Şakir, 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Takî, Usmânî, Muhammed. *Sünnet'in Bağlayıcılığı*, çev. İbrahim Kutluay İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevra. *Sünen et-Tirmizî*, Beşşâr Avvâd Maruf, b.y; Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Yazıcı, Ahmet. "Kur'âncılık Ekolünün İstidlal Ettiği Âyetlerin Tahlili", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (Aralık 2021), 34-54.
- Yazıcı, Ahmet. "Kur'âncılık Ekolünün Türkiye Tarihine Mütevâzi Bir Katkı: Kalem Dergisi Örneği", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (12 Aralık 2020), 533-554.
- Yıldırım, Enbiya. "Kur'ân'la Yetinme Söyleminin Çıkmazları", *İlahiyat Akademi Dergisi*, 7-8 (2018), 39.
- Yıldırım, Enbiya. *Kur'ân Bize Yeter Söylemi*, Ankara: Takdim Yayınları, 2019.
- Yitik Ali İhsan. "Oruç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/416-425. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidit'-Tenzîl*, 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1407.